

σμό [αγγλ. culture] ως πνευματικό δημιούργημα, ανοίγοντας έτσι το δρόμο για την ψυχολογική ανθρωπολογία και μεταγενέστερα ρεύματα της αμερικανικής ανθρωπολογίας, που παρούσαζαν τον πολιτισμό ως κάτι που βρίσκεται μέσα στο κεφάλι των ανθρώπων.

Robert Lowie και Alfred Louis Kroeber

Οι δύο πρώτοι ανθρωπολόγοι που εκπόνησαν τη διδακτορική τους διατριβή υπό την εποπτεία του Μπόας στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια ήταν οι Robert Lowie και Alfred Louis Kroeber.

Ο Robert Lowie (1883-1957) ξεκίνησε τη σταδιοδρομία του εκδηλώνοντας ενδιαφέρον για τη γλώσσα και τις θετικές επιστήμες, αλλά μετά τη γνωριμία του με τον Μπόας στη Νέα Υόρκη στράφηκε στην ανθρωπολογία, και το 1907 ολοκλήρωσε τη διδακτορική του διατριβή που βασίστηκε σε επιτόπια έρευνα των Ινδιάνων της Αμερικής. Το 1917 εντάχθηκε στο επιστημονικό προσωπικό του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια, στο Μπέρκλεϊ, όπου και παρέμεινε μέχρι τη συνταξιοδότησή του το 1950. Το πρώτο σημαντικό βιβλίο του Lowie είχε τίτλο *Primitive Society [Πρωτόγονη Κοινωνία]* (1920), στο οποίο και ασκούσε κριτική στις απόψεις του πολιτισμικού εξελικτισμού, ιδιαίτερα του Λιούις Χένρι Μόργκαν. Ακολουθώντας τον Μπόας, ο Lowie απέρριψε τις «μονόπλευρες» ερμηνείες των εξελικτιστών, παρόλο που απέρριπτε επίσης τις ακραίες εκδοχές της θεωρίας της διάδοσης. Επέμενε ότι δεν υπήρχε ένας μοναδικός καθοριστικός παράγοντας του πολιτισμού [αγγλ. culture]. Στο έργο του *History of Ethnological Theory [Ιστορία της Εθνολογικής Θεωρίας]* (1937), ο Lowie κινήθηκε στην ίδια κατεύθυνση, εφιστώντας την προσοχή των ανθρωπολόγων σε κάθε είδους θεωρητικές ακρότητες. Ο Lowie υιοθέτησε τη στάση αυτή επηρεασμένος, όπως και ο Μπόας, από τη Νοτιοδυτική Σχολή της γερμανικής φιλοσοφίας καθώς και από έναν

ακραίο εμπειρισμό, που στην περίπτωση του Lowie προερχόταν από τον φιλόσοφο Ερνστ Μαχ (Ernst Mach, 1838-1916). Στόχος του ανθρωπολόγου Lowie ήταν να ανασκευάσει τις εθνογραφικές αναλύσεις των οπαδών του πολιτισμικού εξελικτισμού, αναδομώντας τις στο πλαίσιο του ιστορικού παρτικουλαρισμού του Μπόας.

Ο Alfred Louis Kroeber (1876-1960) ασχολήθηκε αρχικά με τη λογοτεχνία, αλλά όταν γνώρισε τον Μπόας αποφάσισε και αυτός να κάνει το διδακτορικό του στην ανθρωπολογία, στις αρχές του αιώνα. Επηρεασμένη από το λογοτεχνικό του παρελθόν, η διατριβή του Kroeber ήταν μια μελέτη των μοτίβων και μορφών στην ινδιάνικη τέχνη. Το 1901, ο Kroeber μετακόμισε στην Καλιφόρνια, όπου και έγινε επιμελητής στο Μουσείο της Ακαδημίας Επιστημών [Academy of Science Museum]. Λίγο αργότερα εντάχθηκε στο επιστημονικό προσωπικό του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια, στο Μπέρκλεϊ, όπου και παρέμεινε μέχρι τη συνταξιοδότησή του το 1946. Ο Kroeber είναι γνωστός για το εγχειρίδιό του *Antropology* [Ανθρωπολογία] (1923), την εθνογραφική του επιτομή *Handbook of the Indians of California* [Εγχειρίδιο των Ινδιάνων της Καλιφόρνια] (1925) και τη θεωρητική του μελέτη *Configurations of Cultural Growth* [Μορφές πολιτισμικής ανάπτυξης] (1944). Ενώ ο Lowie παρέμεινε πιστός στην ανθρωπολογία του Μπόας, ο Kroeber απομακρύνθηκε από τον Μπόας κατά απροσδόκητο τρόπο, όταν άρχισε να υποστηρίζει την έννοια του **υπεροργανικού**.

Η έννοια του υπεροργανικού ανάγεται στον Herbert Spencer, ενώ, μετά τον Kroeber, την επανεξέτασε και ο ανθρωπολόγος Leslie White. Αποτελεί μια σημαντική τοποθέτηση υπέρ της υπεροχής του περιβάλλοντος επί της κληρονομικότητας, της «ανατροφής» επί της «φύσης», του πολιτισμού [αγγλ. culture] επί της βιολογίας. Αποτελεί επίσης μια προσπάθεια να δοθεί ισχυρή ταυτότητα σε κοινωνικές επιστήμες όπως η ανθρωπολογία, δείχνοντας ότι έχουν διακριτό αντικεί-

μενο σπουδών – τον πολιτισμό [αγγλ. culture], έναν *sui generis*, ιδιότυπο τομέα, διακριτό από την ψυχολογία και «πάνω» από τη βιολογία. Ο Kroeber δημοσίευσε για πρώτη φορά τις ιδέες του για το υπεροργανικό το 1917, σε άρθρο στο περιοδικό *American Anthropologist*. Στο άρθρο αυτό υπογράμμισε τη δύναμη του πολιτισμού να διαμορφώνει την ανθρώπινη συμπεριφορά, επιχειρηματολογώντας ενάντια στην **ιστορική θεωρία του μεγάλου άνδρα**, η οποία τόνιζε τη δύναμη του ατόμου. Μέσα από ιστορικά παραδείγματα, ο Kroeber προσπάθησε να αποδείξει ότι οι μεγάλοι άνδρες ήταν «μεγάλοι» μόνο και μόνο επειδή έτυχε να βρίσκονται στο σωστό τόπο τη σωστή στιγμή.

Ο Kroeber δεν πρότεινε πολιτισμικούς νόμους που καθορίζουν τη συμπεριφορά, αλλά πολιτισμικά μοτίβα ή τάσεις. Για να καταδείξει τη δύναμη των τάσεων, επέλεξε τη μόδα, η οποία συνήθως θεωρείται υποταγμένη στο καλλιτεχνικό καπρίτσιο και στις ιδιοτροπίες της βιομηχανίας της μόδας. Ο Kroeber υποστήριξε, αντίθετα, ότι φαινομενικώς ιδιότροπα χαρακτηριστικά της μόδας, όπως το μήκος της φούστας, το σχήμα του πέτου ή ο αριθμός και η θέση των κουμπιών, αλλάζουν κατά κυκλικό τρόπο, με τέτοια ακρίβεια που μπορεί να απεικονιστεί γραφικά. Αυτό που υπαινίχθηκε ο Kroeber είναι ότι, ενώ οι άνθρωποι *νομίζουν* ότι είναι δημιουργικές ιδιοφυίες ή ασκούν επιρροή, στην πραγματικότητα είναι όργανα του πολιτισμού [αγγλ. culture], που πραγματοποιούν τις αλλαγές για τις οποίες είναι ώριμη η πολιτισμική συγκυρία. Το υπεροργανικό αποτελεί παράδειγμα –κατά πολλούς καρικατούρα– ενός επιστημονικού (σε αντιδιαστολή με τον ανθρωπιστικό) προσανατολισμού στην ανθρωπολογία. Ήταν ένας μη αναμενόμενος προσανατολισμός για έναν φοιτητή λογοτεχνίας σαν τον Kroeber, ιδίως μάλιστα που υπήρξε μαθητής του Μπόας, ο οποίος ήταν πολέμιος των μονόπλευρων ερμηνειών.

Σε όλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας του, ο Kroeber αμφιταλαντευόταν μεταξύ του υπεροργανικού και των παραδο-

σιακών αντιλήψεων του Μπόας. Το 1944 εξέδωσε το βιβλίο *Configurations of Culture Growth* [*Μορφές πολιτισμικής ανάπτυξης*], για το οποίο εργαζόταν εντατικά επί χρόνια. Το βιβλίο αυτό αποτελούσε μια επισκόπηση των σημαντικότερων πολιτισμών [αγγλ. civilizations] του κόσμου, στην οποία ο Kroeber προσπάθησε να προσδιορίσει κατά πόσον υπήρχαν κάποιες γενικές τάσεις ή τροχιές στην εξέλιξη του πολιτισμού [αγγλ. civilization]. Τα ευρήματά του ήταν κατά κύριο λόγο αρνητικά: ο κάθε πολιτισμός [αγγλ. civilization] έδειχνε να έχει τη δική του μοναδική τροχιά – μια ιστορική τροπή στο δόγμα του πολιτισμικού σχετικισμού του Μπόας. Μετά από το βιβλίο αυτό, ο Kroeber άρχισε σταδιακά να απομακρύνεται από την έννοια του υπεροργανικού και επανήλθε στην ομάδα επιρροής του Μπόας. Παράλληλα, η αναζήτηση πολιτισμικών μοτίβων, που ορισμένες φορές ονομάζεται **configuralism**, είχε ήδη περάσει στην ψυχολογική ανθρωπολογία.

Μάργκαρετ Μιντ και Ρουθ Μπένεντικτ

Η **ψυχολογική ανθρωπολογία** είναι η κατεξοχήν αμερικανική συμβολή στην ανθρωπολογική θεωρία. Η σχολή αυτή είχε τις ρίζες της στη διδασκαλία του Μπόας ότι ο πολιτισμός [αγγλ. culture] είναι ένα πνευματικό φαινόμενο. Η άποψη αυτή διαδόθηκε από τις Μάργκαρετ Μιντ και Ρουθ Μπένεντικτ, τις πιο διάσημες μαθήτρίες του Μπόας, και οδηγήθηκε σε νέες κατευθύνσεις από ανθρωπολόγους που αντιδρούσαν στην ψυχολογία του Ζίγκμουντ Φρόυντ.

Οι πρώτοι ψυχολογικοί ανθρωπολόγοι διερεύνησαν τη σχέση πολιτισμού-προσωπικότητας, και πιο συγκεκριμένα με ποιον τρόπο τα άτομα διαμορφώνουν πολιτισμό και πως ο πολιτισμός, μέσω της **κοινωνικοποίησης**, διαμορφώνει τα άτομα. Οι ψυχολογικοί ανθρωπολόγοι κατάλαβαν ότι η σχέση αυτή θα διέφερε από πολιτισμό σε πολιτισμό. Υπό την επίδραση του

Μπόας, άρχισαν να εντάσσουν στην επιτόπια έρευνα και τις δημοσιεύσεις τους την παρατήρηση των ανθρωπίνων συναισθημάτων, στάσεων και άλλων ψυχολογικών καταστάσεων. Η ανθρωπολογία έγινε πιο ζωντανή και θελκτική, αποκτώντας πιο ανθρώπινο πρόσωπο.

Η αλλαγή αυτή οφείλεται κυρίως στην ανθρωπολόγο Μάργκαρετ Μιντ (Margaret Mead, 1901-1978). Παιδί με πρόωρη πνευματική ανάπτυξη, η Μιντ ήταν κόρη γονέων με ακαδημαϊκό προσανατολισμό. Μεγάλωσε στην περιοχή της Φιλαδέλφειας και φοίτησε για ένα χρόνο στο κολέγιο στο American Midwest. Στη συνέχεια πήγε ανατολικά, αναζητώντας πιο κοσμοπολίτικη παιδεία στο Barnard College, που συνεργαζόταν με το Πανεπιστήμιο Κολούμπια. Φιλοδοξούσε να γίνει ποιήτρια και συγγραφέας, εγκατέλειψε όμως τη λογοτεχνία όταν αποφάσισε ότι δεν είχε το ταλέντο που χρειαζόταν για να κάνει εμπορική επιτυχία. Γοητεύτηκε από τον Μπόας και τη συνάδελφό του Ρουθ Μπένεντικτ, οι οποίοι την έπεισαν για τη σπουδαιότητα της ανθρωπολογίας. Ο Μπόας είχε αφοσιωθεί στην προσπάθειά του να αντικρούσει, μέσω της ανθρωπολογίας, τις θεωρίες περί κυρίαρχου ρόλου της κληρονομικότητας, μία από τις οποίες ήταν και η φροϋδική ψυχολογία, που κέρδιζε δημοτικότητα στους ακαδημαϊκούς κύκλους την εποχή εκείνη. Ο Φρόντ είχε ισχυριστεί ότι ορισμένα στάδια της ψυχολογικής ανάπτυξης του ανθρώπου ήταν καθορισμένα από τη φύση και είχαν καθολική ισχύ. Ο Μπόας διαφώνησε, καθώς πίστευε πως η θεωρία του Φρόντ ήταν πολιτιστικά δεσμευμένη ή αλλιώς εθνοκεντρική. Κατηύθυνε τη Μιντ να επιλέξει ένα στάδιο ανάπτυξης του ατόμου, να το μελετήσει σε ένα μη Δυτικό πολιτισμό [αγγλ. culture] και να προσπαθήσει να αποδείξει ότι εκεί εκδηλωνόταν με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι στη Δύση. Η Μιντ επέλεξε, ή κατέληξε, να μελετήσει την εφηβεία των γυναικών της Σαμόα, ενός συγκροτήματος νησιών του Νότιου Ειρηνικού Ωκεανού. Έζησε εκεί αρκετούς μήνες, στην οικογέ-

νεια ενός ιεραπόστολου, εξορμώντας σε χωριά με στόχο να πάρει συνεντεύξεις από ένα συγκεκριμένο αριθμό εφήβων κοριτσιών της Σαμόα. Το αποτέλεσμα αυτής της πρωτοποριακής επιτόπιας έρευνας ήταν το πρώτο από τα βιβλία της Μιντ, με τίτλο *Coming of Age in Samoa* [*Η ενηλικίωση στη Σαμόα*] (1928), και ένα από τα κλασικά έργα της ανθρωπολογίας.

Το μήνυμα του *Coming of Age in Samoa* ήταν ότι η γυναικεία εφηβεία στη Σαμόα αποτελούσε μια ήρεμη μετάβαση από την κατάσταση του κοριτσιού στην κατάσταση της γυναίκας, κατά τη διάρκεια της οποίας οι έφηβες της Σαμόα δεν υποβάλλονταν στις «φυσιολογικές» δοκιμασίες και βάσανα της σεξουαλικής αφύπνισης, επειδή, σε αντίθεση με τις βορειοαμερικανίδες εφήβους, ως κορίτσια είχαν ζήσει σε περιβάλλον σεξουαλικής ανεκτικότητας. Το συμπέρασμα ήταν ότι η εφηβεία δεν είναι μια ταραγμένη περίοδος εξαιτίας της κληρονομικής φύσης και άρα οι αμερικανοί έφηβοι θα είχαν λιγότερα προβλήματα αν οι Αμερικανοί υιοθετούσαν μια πιο ανεκτική στάση απέναντι στο σεξ. Το βιβλίο της Μιντ γνώρισε αμέσως εμπορική επιτυχία και τράβηξε την προσοχή του κοινού λόγω των τολμηρών και αμφιλεγόμενων συμπερασμάτων του. Το βιβλίο αυτό χαρακτήρισε τη Μιντ σε ολόκληρη τη μακρόχρονη καριέρα της ως μια υπερασπίστρια φιλελεύθερων διεκδικήσεων, η οποία κήρυττε την ανεκτικότητα και την κατανόηση, και διακήρυσε ότι η μελέτη της συμπεριφοράς ανθρώπων που ζούσαν σε εξωτικούς, μακρινούς τόπους μας δίνει την ευκαιρία να προβληματιστούμε για τη «φυσιολογική» συμπεριφορά στον δικό μας τόπο. Έτσι, έγινε η πιο διάσημη ανθρωπολόγος του 20ού αιώνα, η οποία έκανε γνωστή την ανθρωπολογία μέσω του πολιτισμικού σχετικισμού.

Άλλα πρωτοποριακά βιβλία της Μιντ ήταν τα *Growing up in New Guinea* [*Μεγαλώνοντας στη Νέα Γουινέα*] (1930) και *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* [*Φύλο και ψυχο-*

Ruth Benedict

1995

Ρουθ Μπένεντικτ (1887-1948).

Τα αμερικανικά ταχυδρομεία εξέδωσαν το γραμματόσημο αυτό το 1995, τιμώντας τη συμβολή της Ρουθ Μπένεντικτ στην αμερικανική ανθρωπολογία. [Σχέδιο γραμματόσημου © 1995, U.S. Postal Service].

σύνθεση σε τρεις πρωτόγονες κοινωνίες] (1935), τα οποία έδειχναν, μέσα από εθνολογικά παραδείγματα, ότι οι σεξουαλικοί ρόλοι, όπως και η εφηβεία, κοινωνικοποιούνται και δεν είναι προκαθορισμένοι από τη φύση. Σε κάποια από τα πρώιμα έργα της, η Μιντ συνεργάστηκε με τον δεύτερό της σύζυγο, τον αυστραλό ανθρωπολόγο Reo Fortune, ενώ αργότερα συνεργάστηκε με τον τρίτο σύζυγό της, τον βρετανό ανθρωπολόγο και ερευνητή ψυχολόγο Gregory Bateson. Η Μιντ διατήρησε στενές σχέσεις με τη Ρουθ Μπένεντικτ, η οποία και την ενθάρρυνε να επιμείνει στους στόχους της αλλά και τη συμβού-

λευε σε δύσκολες στιγμές. Το 1982, τέσσερα χρόνια μετά το θάνατο της Μιντ, ο αυστραλός εθνογράφος Derek Freeman (γεν. 1916) εξέδωσε μια κριτική επισκόπηση της έρευνάς της στη Σαμόα, στο βιβλίο του *Margaret Mead and Samoa: The Making and Unmaking of an Anthropological Myth* [*Μάργκαρετ Μιντ και Σαμόα: η δημιουργία και διάλυση ενός ανθρωπολογικού μύθου*]. Ο Freeman εγκάλωσε τη Μιντ (μετά θάνατον) ότι ήταν μεθοδολογικά επιπόλαιη και ότι παρέλειψε να μελετήσει την ιστορία της Σαμόα, η οποία, σύμφωνα με τον Freeman, έχει στοιχεία σεξουαλικής βίας και ταραχής, τα οποία διαφεύδουν την εθνογραφική παρουσίαση της Σαμόα από τη Μιντ ως ενός ειρηνικού σεξουαλικού παραδείσου. Στον απολογισμό του Freeman, η Μιντ παρουσιάζεται ως αφελές θύμα του Μπόας, ο οποίος την πίεσε πολύ να κάνει έρευνες οι οποίες θα είχαν τα αποτελέσματα που εκείνος επιθυμούσε. Το βιβλίο του Freeman πυροδότησε μια ζωηρή παρατεταμένη διαμάχη μεταξύ των οπαδών του ίδιου και της Μιντ.

Όταν η Μιντ έφτασε στο Κολούμπια, η Ρουθ Μπένεντικτ (Ruth Benedict, 1887-1948) βρισκόταν ήδη εκεί. Η Μπένεντικτ είχε σπουδάσει λογοτεχνία στο Vassar College, είχε διδάξει σε γυμνάσιο και, όπως και η Μιντ, είχε εγκαταλείψει νωρίς τη φιλοδοξία να γίνει ποιήτρια και συγγραφέας με εμπορική επιτυχία. Αναζητώντας κάποιο άλλο ενδιαφέρον στη ζωή της, αποφάσισε να παρακολουθήσει μια σειρά μαθημάτων ανθρωπολογίας στο New School of Social Research, στη Νέα Υόρκη, όπου και γνώρισε τον Φραντς Μπόας. Στην ανθρωπολογία βρήκε μια διεξοδο για τη δημιουργικότητά της, καθώς και ένα πνευματικό όχημα για να εξερευνήσει τα βαθύτερα θεμέλια της δικής της αντίληψης για την πολιτισμική αποξένωση. Έτσι επέλεξε να ακολουθήσει το επάγγελμα του ανθρωπολόγου. Η Μπένεντικτ διεξήγαγε επιτόπιες έρευνες υπό την επίβλεψη του Kroeber, από τις απόψεις του οποίου (configuralism) επηρεάστηκε, και στη συνέχεια επέστρεψε στο Κολούμπια για να

διδάξει μαζί με τον Μπόας και να τον βοηθήσει να καθοδηγήσει επιστημονικά τη Μιντ και άλλους διακεκριμένους φοιτητές.

Η Μπένεντικτ, όπως και η Μιντ, ενδιαφερόταν για τη σχέση μεταξύ πολιτισμού [αγγλ. *culture*] και ανθρώπινης προσωπικότητας. Όμως, ενώ η Μιντ μελετούσε την επίδραση του πολιτισμού στη διαμόρφωση της ατομικής προσωπικότητας, η Μπένεντικτ ασχολούνταν με τη διαμόρφωση της προσωπικότητας ολόκληρων πολιτισμών. Σύμφωνα με την Μπένεντικτ, κάθε πολιτισμός έχει τη δική του μορφή προσωπικότητας, που αποκαλείται και **gestalt**. Στο βιβλίο της *Patterns of Culture* [*Μοτέλα Πολιτισμού*] (1934) –που γνώριζε τεράστια εμπορική επιτυχία για δεκαετίες– παρουσίασε παραδείγματα που αποδείκνυαν την αντίληψη αυτή. Στο βιβλίο αυτό, η Μπένεντικτ αντιπαρέβαλλε την προσωπικότητα σε τρεις πολιτισμούς [αγγλ. *cultures*]: στους Κουάκιουτλ των βορειοδυτικών ακτών του Ειρηνικού, στους Ζούνι της νοτιοδυτικής Βόρειας Αμερικής και στους κατοίκους του νησιού Ντόμπου στο νότιο Ειρηνικό. Δανειζόμενη ονομασίες από τον γερμανό φιλόσοφο Φρίντριχ Νίτσε (Friedrich Nietzsche, 1844-1900), χαρακτήρισε τους Κουάκιουτλ ως «διονυσιακούς», επειδή εμφανίζονταν μεγαλομανείς και επιρρεπείς στην υπερβολή, καθώς επιδίδονταν σε οργανωμένες αναζητήσεις οραμάτων που περιελάμβαναν αυτοβασιτισμό και τελετές *potlatch* με εντυπωσιακή κατανάλωση και καταστροφή υλικών αγαθών. Σε αντίθεση, οι Ζούνι ήταν «απολλώνιοι», διότι εμφανίζονταν ειρηνικοί, συγκρατημένοι και μετριοπαθείς, με τελετές χαμηλών τόνων όπου χαλιναγωγούσαν τη σεξουαλική ασυδοσία. Βασιζόμενη στην εθνογραφική έρευνα του Reo Fortune, η Μπένεντικτ χαρακτήρισε τους κατοίκους του Ντόμπου «παρanoiικούς», επειδή εμφανίζονταν να ασχολούνται διαρκώς με τη μαγεία και να υποπεύονται ο ένας τον άλλο ότι έκλεβαν γλυκοπατάτες. Η Μπένεντικτ υποστήριξε ότι τα τρία αυτά διαφορετικά παραδείγματα αποδεικνύουν τη δύναμη του πολιτισμού να διαμορφώνει διαφορετικές υποδειγ-

ματικές προσωπικότητες, κάτι που οδηγούσε σε διαφορετικούς ορισμούς της «αποκλίνουσας συμπεριφοράς». Με τρόπο χαρακτηριστικό του ρεύματος του Μπόας, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, εφόσον αυτό που θεωρείται αποκλίνον σε έναν πολιτισμό θεωρείται υποδειγματικό σε κάποιον άλλο, η αποκλίνουσα συμπεριφορά δεν καθορίζεται από τη φύση.

Μετά το *Patterns of Culture*, η Μπένεντικτ συνέχισε να εφαρμόζει τις επιταγές του Μπόας για την ανθρωπολογία προωθώντας τον πολιτισμικό σχετικισμό και πολεμώντας τον εθνοκεντρισμό και το ρατσισμό, τόσο θεωρητικά όσο και πολιτικά. Για να αποδείξει ότι η έννοια της φυλής είναι επιστημονικά αβάσιμη και πολιτικά καταστροφική έγραψε το βιβλίο *Race: Science and Politics* [Φυλή: Επιστήμη και Πολιτική] (1945), ενώ κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου συμμετείχε μαζί με άλλους ανθρωπολόγους στον αγώνα ενάντια στο Ναζισμό και τις δυνάμεις του Άξονα, δουλεύοντας για το αμερικανικό ομοσπονδιακό κράτος στην Ουάσινγκτον. Καρπός αυτής της πατριωτικής της προσπάθειας ήταν το βιβλίο *The Chrysanthemum and the Sword* [Το Χρυσάνθεμο και το Ξίφος] (1946), μια μελέτη για τον ιαπωνικό **εθνικό χαρακτήρα**. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, άλλες μελέτες πάνω στον εθνικό χαρακτήρα – οι οποίες ορισμένες φορές αποκαλούνται **πολιτισμός «από απόσταση»**, γιατί γράφονταν χωρίς τη δυνατότητα επιτόπιας έρευνας – έχασαν την ανθρωπολογική τους αξιοπιστία όταν οι ανθρωπολόγοι κατέφυγαν σε πομπώδεις γενικεύσεις σχετικά με την ικανότητα της προσωπικότητας της παιδικής ηλικίας να διαμορφώνει την πολιτισμική συμπεριφορά των ενηλίκων. Μια διαβόητη τέτοια περίπτωση ήταν ο Geoffrey Gorer, ο οποίος απέδωσε τον «νευροψυχαναγκαστικό» πολιτισμό [αγγλ. culture] της Ιαπωνίας στην πρώιμη εκπαίδευση για τον έλεγχο της ούρησης και της αφόδευσης και τον «μανιοκαταθλιπτικό» πολιτισμό της Ρωσίας στην παρατεταμένη σπαργάνωση των βρεφών. Αυτή η

θεωρητική υποβάθμιση της ψυχολογικής προσέγγισης οφειλόταν εν μέρει στην αλόγιστη εφαρμογή της ψυχολογίας του Ζίγκμουντ Φρόυντ.

Οι ψυχολογικοί ανθρωπολόγοι όπως η Μιντ και η Μπένε-ντικτ γνώριζαν τη φροϋδική ψυχολογία, αλλά δεν ήθελαν να τη χρησιμοποιήσουν ως βάση του έργου τους. Παρ' όλα αυτά, οι ανθρωπολόγοι της εποχής του Μπόας βρήκαν ενδιαφέροντα ορισμένα στοιχεία της θεωρίας του Φρόυντ. Η ψυχολογική ανθρωπολογία πέρασε σε νέα φάση όταν οι ανθρωπολόγοι άρχισαν να ασκούν κριτική στη θεωρία του Φρόυντ, να απορρίπτουν μεγάλο μέρος της και στη συνέχεια να αφομοιώνουν τμήματά της στο πλαίσιο μιας αναθεωρημένης θεωρητικής οπτικής.

Η επίδραση του Ζίγκμουντ Φρόυντ

Ο Ζίγκμουντ Φρόυντ (Sigmund Freud, 1858-1939) ήταν ένας κλινικός ψυχολόγος που προσπάθησε να βοηθήσει τους ασθενείς του να ξεπεράσουν τις ψυχικές τους διαταραχές. Κατά κάποιον τρόπο έγινε ανθρωπολόγος όταν διατύπωσε κάποιες υποθέσεις πάνω στην προέλευση αυτών των διαταραχών. Κατά τραγική ειρωνεία, οι ψυχολογικοί ανθρωπολόγοι απέρριψαν το μεγαλύτερο μέρος των ανθρωπολογικών υποθέσεων του Φρόυντ, εντούτοις αποδέχτηκαν πολλές από τις κλινικές του παρατηρήσεις.

Ο Φρόυντ γεννήθηκε στη Βιέννη, σε μια οικογένεια μεσαίας κοινωνικής τάξης, με έναν αυστηρό πατέρα. Στη δεκαετία του 1880 και ενώ σπούδαζε ιατρική, ενδιαφέρθηκε για πρωτοποριακά ιατρικά πειράματα στα οποία η **υστερία**, μια ψυχολογική κατάσταση που χαρακτηρίζεται από παθολογική, παράλογη συναισθηματικότητα, εμφανιζόταν να θεραπεύεται μέσω της ύπνωσης. Κατά τη διάρκεια της ύπνωσης, οι υστερικοί ασθενείς ανακαλούσαν κάποια τραυματική εμπειρία, συνήθως από την παιδική τους ηλικία, και όταν ξυπνούσαν δεν ήταν πλέ-

ον υστερικοί. Ο Φρόντ θεώρησε ότι αυτά τα πειράματα δήλωναν την ύπαρξη ενός πνευματικού **υποσυνείδητου**. Ο Φρόντ σκέφτηκε ότι οι ασθενείς που παρουσίαζαν ψυχικές διαταραχές είχαν αποκρύψει από τον εαυτό τους κάποια πράξη ή σκέψη που ερχόταν σε σύγκρουση με τους ηθικούς κώδικες της κοινωνίας και ύστερα είχαν απωθήσει τη σύγκρουση αυτή στο υποσυνείδητό τους, όπου «φλέγμαине». Ο Φρόντ έβαλε σκοπό να προσδιορίσει πώς θα μπορούσαν αυτοί οι ασθενείς να επιλύσουν τις συγκρούσεις τους προκειμένου να θεραπευτούν. Ξεκίνησε μελετώντας τα όνειρα. Στην κλασική φροϋδική ψυχολογία, τα όνειρα αποτελούν έκφραση του υποσυνείδητου. Εκφράζουν, σε συμβολική μορφή, ευχές και επιθυμίες τις οποίες επέκρινε η κοινωνία. Ο Φρόντ ερεύνησε το υποσυνείδητο αποκρυπτογραφώντας τους συμβολισμούς των ονείρων, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν σεξουαλικοί, διότι ο Φρόντ πίστευε ότι το σεξ ήταν η επιθυμία την οποία η κοινωνία επέκρινε με τον πιο δριμύ τρόπο και ως εκ τούτου η επιθυμία που ήταν πιο πιθανό να οδηγήσει σε σύγκρουση και απώθηση. Το 1900, δημοσίευσε αυτές του τις απόψεις στο πρώτο σημαντικό βιβλίο του, *Η Ερμηνεία των Ονείρων*.

Ο Φρόντ συνέχισε αναλύοντας την τέχνη, τη λογοτεχνία, τη θρησκεία, ακόμα και την πολιτική με τον ίδιο τρόπο που ανέλυε και τα όνειρα. Οι ιδεολογίες και οι θεσμοί αυτοί εξέφραζαν, σε συμβολική μορφή, αισθήματα τα οποία δεν μπορούσαν να εκφραστούν στην πραγματικότητα. Μπορούσαν και αυτοί να δώσουν στοιχεία για τις απωθιμένες επιθυμίες. Τελικά, η διάκριση του Φρόντ μεταξύ ψυχικά «ασθενών» και υγιών ανθρώπων έγινε πιο θολή και έτσι αποφάσισε ότι το υποσυνείδητο υπάρχει σε όλους τους ανθρώπους. Διαίρεσε το υποσυνείδητο, που μερικές φορές ονομάζεται **ψυχή**, σε τρία επίπεδα: το **Εκείνο** [αγγλ. id], ή λίμπιντο, την πηγή της επιθυμίας, το **Εγώ** [αγγλ. ego], που βιώνει τον έξω κόσμο, και το **Υπερεγώ** [αγγλ. superego], ή αλλιώς συνείδηση, η οποία ελέγ-

χει το Εκείνο και μεσολαβεί μεταξύ του Εγώ και των κοινωνικών κανόνων. Σύμφωνα με τον Φρόντ, το Εγώ και το Υπερεγώ μπορούν να διαμορφωθούν από τον πολιτισμό [αγγλ. culture], που περιορίζει το Εκείνο, τη ζωώδη πλευρά της ανθρώπινης φύσης με τις ενστικτώδεις ορμές και παρορμήσεις. Η ουσία της φροϋδικής ψυχοθεραπείας ήταν να διεισδύσει στο υποσυνείδητο για να βρει την αιτία της απωθημένης σύγκρουσης, να κάνει τον ασθενή να συνειδητοποιήσει τη σύγκρουση και έτσι να ανοίξει το δρόμο για τη θεραπεία του ασθενούς με ψυχοθεραπευτικές μεθόδους.

Η περιγραφή της ανθρώπινης φύσης από τον Φρόντ ήταν πεσιμιστική: όλοι γεννιόμαστε σε ένα ψυχολογικό ναρκοπέδιο όπου ανά πάσα στιγμή μπορεί να επέλθει η σύγκρουση. Ορισμένοι άνθρωποι κατορθώνουν καλύτερα από άλλους να περάσουν μέσα από αυτό το ναρκοπέδιο, αποφεύγουν τη σύγκρουση και γίνονται ψυχικά υγιείς ενήλικες. Άλλοι, λιγότερο τυχεροί, υποκύπτουν στη σύγκρουση, αναπτύσσουν ψυχικές διαταραχές και καταλήγουν στην ψυχοθεραπεία. Αφού ο Φρόντ ολοκλήρωσε τη δημιουργία του κλινικού πλαισίου του, άρχισε να αναρωτιέται γιατί είχε προκύψει αυτή η προβληματική κατάσταση στις ανθρώπινες σχέσεις. Η απάντηση που έδωσε στο ερώτημα ήταν ανθρωπολογική, με μια φροϋδική χροιά.

Η Φρόντ παρουσίασε την άποψή του για την ανθρωπολογία σε μια τριλογία βιβλίων: *Totem and Taboo* [*Το Τοτέμ και το Ταμπού*] (1918), *The Future of an Illusion* [*Το μέλλον μιας ανταπάτης*] (1928) και *Civilization and its Discontents* [*Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*] (1930). Η κύρια παρατήρησή του ήταν ότι οι σημερινοί άνθρωποι βιώνουν συγκρούσεις επειδή η ανθρωπότητα είχε βιώσει συγκρούσεις και στο παρελθόν. Κάθε άνθρωπος αναβιώνει ή συγκεφαλαιώνει το παρελθόν αυτό ως **φυλετική μνήμη**. Η αφήγηση του Φρόντ ξεκινά με την **αρχή της ηδονής ή ευχαρίστησης**, όπως αποκαλεί τη φυσική ηδονιστική τάση του ανθρώπου να αναζητά την ψυχοεξευλαλική ευ-

χαρίστηση και να αποφεύγει τον ψυχοσεξουαλικό πόνο. Ο πολιτισμός [αγγλ. culture] αντιτίθεται στην αρχή της ηδονής/ευχαρίστησης, διότι αν όλοι αναζητούσαν την ηδονή αυτό θα οδηγούσε στο χάος. Οι περισσότεροι άνθρωποι τελικά αποδέχονται ότι δεν μπορούν να αναζητούν την ηδονή ευθέως, παρότι η επιθυμία τους παραμένει, γεννώντας εντάσεις. Έτσι, διοχετεύουν, **μετουσιώνουν** τις επιθυμίες τους σε φαντασιώσεις και σε θεσμούς οι οποίοι, σύμφωνα με τον Φρόντ, αποτελούν ένα είδος φυγής από την ηδονιστική πραγματικότητα. Οι άνθρωποι αυτοί ενεργούν βάσει της **αρχής της πραγματικότητας**, επειδή είναι ώριμοι ψυχολογικά και συνειδητοποιούν ότι αν ενεργήσουν βάσει της αρχής της ηδονής/ευχαρίστησης θα αντιμετωπίσουν προβλήματα. Οι ψυχολογικά ανώριμοι άνθρωποι τείνουν να ενεργούν με βάση τις ηδονιστικές παρορμήσεις τους, να βιώνουν τη σύγκρουση, να υφίστανται την απώθηση και να γίνονται νευρωτικοί ή ψυχωτικοί. Για τον Φρόντ, οι λιγότερο «πολιτισμένοι» πολιτισμοί ήταν αυτοί που προκαλούσαν τις λιγότερες απωθήσεις, και έτσι οι «πρωτόγονοι» ενήλικες συμπεριφέρονταν σαν πολιτισμένα παιδιά.

Κατά τον Φρόντ, ο πολιτισμός [αγγλ. civilization] έρχεται σε αντίθεση με την ανθρώπινη βιολογική φύση, διότι προσπαθεί να χαλιναγωγήσει τα ζωώδη ένστικτα των ανθρώπων. Στην πραγματικότητα, ο πολιτισμός έχει οικοδομηθεί πάνω σε μετουσιωμένες επιθυμίες. Πώς όμως συνέβη αυτό; Ο Φρόντ απάντησε στο ερώτημα με μια ιστορία για την εξέλιξη του ανθρώπου. Η ιστορία ξεκινούσε με την **αρχέγονη οικογένεια**, η οποία, σύμφωνα με τον Φρόντ, ήταν μονογαμική, πυρηνική και πατριαρχική, και χαρακτηριζόταν από πλήρη απουσία σεξουαλικών περιορισμών. Στην οικογένεια αυτή δημιουργούνταν πλήθος προβλημάτων και γι' αυτό το λόγο δεν μπορούσε να διατηρήσει την αρχική της μορφή για πολύ. Στην αρχέγονη οικογένεια, οι γιοι επιθυμούσαν τη μητέρα τους σεξουαλικά, αλλά ο πατέρας-δυνάστης είχε προτεραιότητα στη σεξουαλική

επαφή. Γι' αυτό το λόγο, οι γιοι έτρεφαν εχθρότητα για τον πατέρα τους, παρότι παράλληλα τον σέβονταν και τον αγαπούσαν. Αυτά τα αντιφατικά συναισθήματα αποτελούσαν πηγή μεγάλων συγκρούσεων. Τελικά, η εχθρότητα συσσωρεύτηκε σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι γιοι συγκεντρώθηκαν και σκότωσαν τον πατέρα τους κατά την **προταρχική πατροκτονία**, μια πράξη με βαθύτατες συνέπειες.

Η πατροκτονία ήταν μια ηδονιστική πράξη την οποία η ευρύτερη κοινωνική ομάδα θεώρησε ιδιαίτερα αποσταθεροποιητική και άρα δεν έπρεπε να επαναληφθεί. Επιπλέον, οι γιοι ένιωθαν καταστροφικές τύψεις και ενοχές εξαιτίας της πράξης τους. Για να αποτρέψει την επανάληψη της πράξης, η κοινωνική ομάδα δημιούργησε πολιτισμικές απαγορεύσεις, τα **ταμπού**, σχετικά με τους αυθαίρετους φόνους και, εξίσου σημαντικό, σχετικά με την **αιμομιξία**, η οποία θα μπορούσε να απελευθερώσει αποσταθεροποιητικά σεξουαλικά συναισθήματα. Η ομάδα εφηύρε επίσης τα **τοτέμ**, αντικείμενα συλλογικής λατρείας, στον τύπο της **πατρικής μορφής**, προς τα οποία θα μπορούσαν οι γιοι να μετουσιώσουν τα αντιφατικά συναισθήματά τους. Σύμφωνα με τον Φρόντ, οι ενέργειες αυτές εγκαινίασαν την τοτεμική περίοδο της ιστορίας του ανθρώπου, που συνοδεύτηκε από το Υπερεγώ, το οποίο διασφάλιζε ότι η έκφραση των ηδονιστικών παρορμήσεων θα απωθούνταν από τις ενοχές.

Η ψυχολογική κληρονομιά των ανδρών από όλη αυτή τη διαδικασία ήταν το **οιδιπόδειο σύμπλεγμα**, που πήρε το όνομά του από τον μυθικό γιο του Λαΐου που άθελά του δολοφόνησε τον πατέρα του και στη συνέχεια παντρεύτηκε τη μητέρα του. Το σύμπλεγμα αυτό χαρακτηρίζεται από την ανεπίλυτη και ενοχική επιθυμία των ανδρών που επιζητούν τη σεξουαλική ικανοποίηση μέσω της μητέρας τους. Η αντίστοιχη κληρονομιά των γυναικών ήταν το **σύμπλεγμα της Ηλέκτρας**, που πήρε το όνομά του από τη μυθική κόρη του Αγαμέμνονα η οποία ήθελε να σκοτώσει τη μητέρα της για να εκδικηθεί το φόνο του πατέ-

ρα της. Τα δύο αυτά συμπλέγματα δεν είναι ισοδύναμα, καθώς ο Φρόντντ πίστευε πως η ανδρική και η γυναικεία σεξουαλικότητα διαφέρουν θεμελιακά. Υπό το πρίσμα του φεμινισμού του τέλους του 20ού αιώνα, η φροϋδική θεωρία σίγουρα ακούγεται «σεξιστική». Μια πιο ψύχραιμη παρατήρηση ωστόσο που μπορεί να γίνει εδώ, είναι ότι η ερμηνεία του Φρόντντ σχετικά με το πώς κάθε άνθρωπος αναβιώνει την ψυχική εξέλιξη της ανθρωπότητας μοιάζει με καρικατούρα της ανθρωπολογίας του πολιτισμικού εξελικτισμού του 19ου αιώνα.

Η εξέλιξη της ψυχολογικής ανθρωπολογίας

Από πολλές απόψεις, η φροϋδική θεωρία αποτελούσε αυτό ακριβώς το είδος ανθρωπολογίας το οποίο προσπαθούσαν να υπερβούν ο Μπόας και οι μαθητές του. Οι ιδέες του Φρόντντ ήταν σε μεγάλο βαθμό θεωρητικές, υπερβολικά γενικευτικές, εξελικτικές, έδιναν προτεραιότητα στην κληρονομικότητα, ήταν σεξιστικές και, στο βαθμό που εξομοίωναν τους μη Δυτικούς ενήλικες με τα παιδιά του Δυτικού κόσμου, ήταν ρατσιστικές και εθνοκεντρικές. Είδαμε ήδη πώς χρησιμοποίησε ο Μπόας τη Μάργκαρετ Μιντ στην προσπάθειά του να ανασκευάσει την άποψη του Φρόντντ ότι η εφηβική ψυχοσεξουαλική αναστάτωση ήταν κοινή στους ανθρώπους όλου του κόσμου. Παρόμοιος ήταν ο στόχος του βρετανού κοινωνικού ανθρωπολόγου Μπρόνισλαφ Μαλινόφσκι όταν απέδειξε ότι το οιδιπόδειο σύμπλεγμα ήταν ξένο προς τους μητρογραμμικούς κατοίκους των νησιών Τρόμπριαντ του Νότιου Ειρηνικού, διότι, στο δικό τους σύστημα συγγένειας, ο «αδελφός της μητέρας», όχι ο «πατέρας», είχε την εξουσία πάνω στους γιους. Αυτού του τύπου η έρευνα έδειξε ότι, για να αξιοποιηθούν κάποια τμήματα της φροϋδικής θεωρίας στην ανθρωπολογία, ολόκληρο το θεωρητικό οικοδόμημα θα έπρεπε να ανασυγκροτηθεί βάσει διαπολιτισμικών **μεταβλητών**.

Ενώ η φροϋδική θεωρία θεωρούνταν ανατρέψιμη και αναχρονιστική από τους ανθρωπολόγους της σχολής του Μπόας, ταυτόχρονα αποτελούσε γι' αυτούς μια ζωνρή πρόκληση. Η φροϋδική ψυχολογία, όπως και η ανθρωπολογία, ήταν αιρετική, καθώς ανάγκαζε τους ανθρώπους να αναλύουν σκέψεις και συμπεριφορές τις οποίες συνήθως αποδέχονταν ως «φυσιολογικές». Επιπροσθέτως, αποτελούσε έναν κορμό γνώσεων για την προσωπικότητα, αντικείμενο στο οποίο δεν εξειδικεύεται η ανθρωπολογία. Οι ψυχολογικοί ανθρωπολόγοι άρχισαν να στρέφονται στη φροϋδική ψυχολογία στη δεκαετία του 1930 και, όταν συνέβη αυτό, έπρεπε να την αλλάξουν σημαντικά. Εγκατέλειψαν την ερμηνεία του Φρόντ για την ψυχική εξέλιξη, μείωσαν την έμφαση που έδινε στο σεξ, αναδιαμόρφωσαν τις διατυπώσεις του σύμφωνα με τις απόψεις του πολιτισμικού σχετικισμού και εστίασαν στην ανάπτυξη της φυσιολογικής προσωπικότητας, σε αντιδιαστολή με την παθολογική. Αυτό οδήγησε σε μια νέα φροϋδική φάση της ψυχολογικής ανθρωπολογίας. Η φάση αυτή χαρακτηρίστηκε από τη διαπολιτισμική μελέτη της ανάπτυξης της προσωπικότητας, με μεγάλη έμφαση στη σπουδαιότητα των εμπειριών της πρώιμης παιδικής ηλικίας.

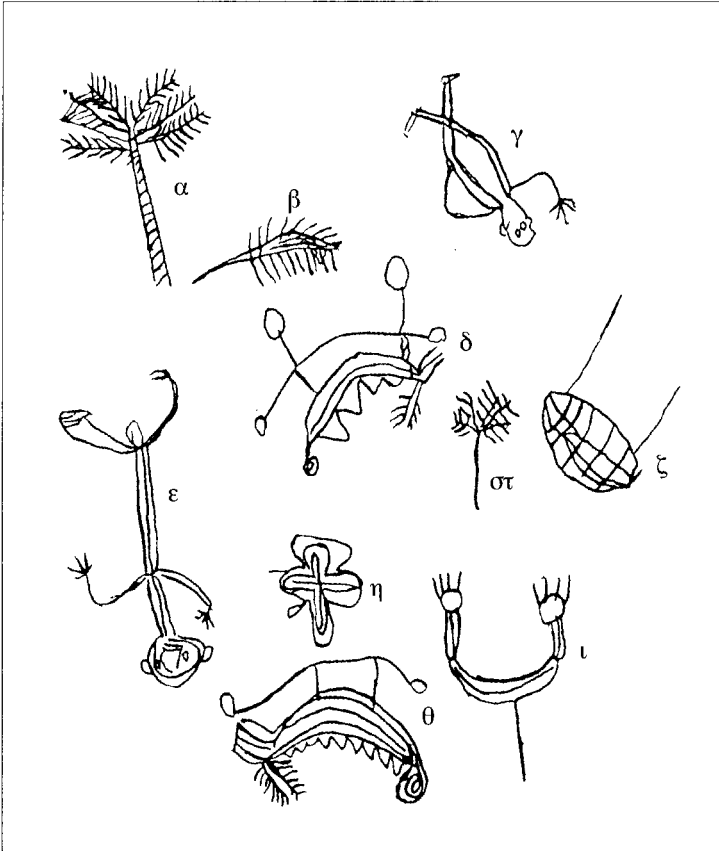
Ο κύριος θεωρητικός θεμελιωτής της **φροϋδικής ανθρωπολογίας** ήταν ο Άμπραμ Κάρντινερ (Abram Kardiner, 1891-1981), ψυχαναλυτής που σπούδασε πλάι στον Φρόντ, αλλά συνειδητοποίησε ότι οι αντιλήψεις του Φρόντ ήταν πολιτισμικά εξαρτημένες –εν μέρει προϊόν της παιδικής ηλικίας του ίδιου του Φρόντ– και έπρεπε να επανεξεταστούν. Για να πετύχει αυτό του το στόχο, στα τέλη της δεκαετίας του 1930, συγκάλεσε ένα σεμινάριο ανθρωπολόγων στη Νέα Υόρκη. Μεταξύ των κύριων συμμετεχόντων ήταν και οι ανθρωπολόγοι του κύκλου του Μπόας, Ρουθ Μπένεντικτ, Ruth Bunzel, Έντουαρντ Σαπίρ και Cora Du Bois. Στόχος τους ήταν να συγκροτήσουν ένα θεωρητικό πλαίσιο για να ερευνήσουν τον τρόπο με τον

Σχέδια ενός νεαρού από τη νήσο

Αλόφ.

Η Cora Du Bois (1903-1991) χρησιμοποίησε τα σχέδια του 14χρονου Atatau Maugliki για να ερμηνεύσει τη «βασική προσωπικότητα» των κατοίκων της Αλόφ.

- α. κοκκοφοίνικας
- β. φτέρη
- γ. κακό πνεύμα
- δ. χάραγμα πνεύματος-φύλακα του χωριού
- ε. κακό οικείο πνεύμα προφήτη
- στ. φτέρη
- ζ. βιός πνευμάτων
- η. λουλούδι
- θ. χάραγμα πνεύματος-φύλακα του χωριού
- ι. χάραγμα πλοίου πνευμάτων

οποίο διαφορετικές πολιτισμικές εμπειρίες διαμορφώνουν διαφορετικούς τύπους προσωπικότητας. Έχοντας την εμπειρία του σεμιναρίου, ο Κάρντινερ επινόησε ένα ερευνητικό μοντέλο με τρεις κύριες συνιστώσες: τους **πρωτεύοντες πολιτισμικούς θεσμούς**, τους **δευτερεύοντες πολιτισμικούς θεσμούς** και τη **δομή της βασικής προσωπικότητας**. Οι πρωτεύοντες θεσμοί είναι θεσμοί που επηρεάζουν τις πρακτικές ανατροφής των παιδιών, π.χ. τις ρυθμίσεις για τη διατροφή, τον απογαλα-

κτισμό και την καθημερινή φροντίδα των βρεφών. Οι δευτερεύοντες θεσμοί είναι οι κύριοι κοινωνικοί, πολιτικοί και θρησκευτικοί θεσμοί. Στο μοντέλο του Κάρντινερ η δομή της βασικής προσωπικότητας διαμορφώνεται από τους πρωτεύοντες θεσμούς και στη συνέχεια «προβάλλεται» στους δευτερεύοντες θεσμούς, σκοπός των οποίων είναι να βοηθήσουν τους ανθρώπους να αντιμετωπίσουν τον κόσμο απεικονίζοντάς τον με τρόπο οικείο και πολιτισμικά προσαρμοσμένο. Ο Κάρντινερ ονόμασε την προσέγγιση αυτή **ψυχοδυναμική**.

Αποστολή της ψυχοδυναμικής έρευνας ήταν να αποτιμήσει τους πρωτεύοντες θεσμούς, τους δευτερεύοντες θεσμούς και τη δομή της βασικής προσωπικότητας ξεχωριστά και ύστερα να τους συσχετίσει σύμφωνα με το μοντέλο του Κάρντινερ. Για να μπορέσουν να αποτιμήσουν τη δομή της βασικής προσωπικότητας οι ψυχοδυναμικοί ανθρωπολόγοι χρησιμοποίησαν κλινικές δοκιμασίες όπως τη Δοκιμασία Θεματικής Αντίληψης (TAT: Thematic Apperception Test) και τη δοκιμασία Rorschach, ή αλλιώς δοκιμασία «κηλίδων μελάνης», με στόχο να «προβάλουν» οι πληροφορητές την προσωπικότητά τους στο χαρτί. Η πρώτη συστηματική έρευνα τέτοιου τύπου έγινε από την Cora Du Bois με αντικείμενο τη νήσο Αλόρ στις Ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες. Η Du Bois συγκέντρωσε ατομικά στοιχεία με βάση τη δοκιμασία Rorschach, παιδικές ζωγραφιές και ψυχολογικές βιογραφίες, που στη συνέχεια στάλθηκαν στη Νέα Υόρκη για να εκτιμηθούν από ειδικούς κλινικούς ψυχολόγους. Οι ειδικοί αυτοί κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η βασική προσωπικότητα των κατοίκων της Αλόρ ήταν ρηχή, αδιάφορη και απαθής. Πώς όμως διαμορφώθηκε μια τέτοια βασική προσωπικότητα; Σύμφωνα με την Du Bois, διαμορφώθηκε λόγω της βίωσης αδιαφορίας από την πλευρά της μητέρας κατά τη διάρκεια της πρώιμης παιδικής ηλικίας. Αυτό οφειλόταν στο ότι στην Αλόρ οι μητέρες αναγκάζονταν να περνούν μεγάλα χρονικά διαστήματα μακριά από τα παιδιά

τους καλλιεργώντας τα χωράφια. Η αδιαφορία αυτή έμαθε στα παιδιά ότι οι συναισθηματικές τους ανάγκες δεν επρόκειτο να ικανοποιούνται άμεσα, με απώτερη συνέπεια οι χαμηλές προσδοκίες να προβάλλονται και στη θρησκεία των κατοίκων του Αλόρ, η οποία χαρακτηριζόταν από απαθείς θεότητες και πρόχειρα κατασκευασμένα είδωλα. Διαμορφωμένη μέσα από μια προβολή τέτοιου είδους, η θρησκεία της Αλόρ μπορούσε να βοηθήσει τα παιδιά να συνηθίσουν τη μητρική αδιαφορία την οποία εισέπρατταν. Το βιβλίο της Du Bois *The People of Alor* [Οι κάτοικοι της Αλόρ] (1944) αποτέλεσε το θεωρητικό απόγειο της ψυχοδυναμικής ανθρωπολογίας.

Οι χειρότερες στιγμές της ψυχοδυναμικής ανθρωπολογίας στο επίπεδο της θεωρίας ήταν οι μελέτες εθνικού χαρακτήρα της εποχής του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ιδίως οι μελέτες του Geoffrey Gorer για την Ιαπωνία και τη Ρωσία που αναφέρθηκαν προηγουμένως, οι οποίες σήμαναν το τέλος του σοβαρού συγκερασμού της ανθρωπολογίας με τη φροϋδική θεωρία. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1950, οι καινοτομίες στο χώρο των επιστημονικών ερευνητικών μεθόδων, ιδιαίτερα η διευρυμένη χρήση της στατιστικής, ώθησαν τους ανθρωπολόγους να απομακρυνθούν από τη φροϋδική ψυχολογία, η οποία, από τη σκοπιά της εμπειρικής επιστήμης, εμφανιζόταν γεμάτη από έννοιες που ήταν δύσκολο να οριστούν ή να ερευνηθούν. Μια νέα γενιά ψυχολογικών ανθρωπολόγων προσπάθησε να απαλλάξει την ανθρωπολογία από αυτές τις έννοιες και να χρησιμοποιήσει τη στατιστική για να κάνει ακριβέστερες τις διαπολιτισμικές γενικεύσεις. Η πρωτοποριακή προσπάθεια που έγινε προς αυτή τη νέα κατεύθυνση ήταν το έργο των John Whiting και Irving Child *Child-Training and Personality: A Cross-Cultural Study* [Εκπαίδευση του παιδιού και προσωπικότητα: Μια διαπολιτισμική μελέτη] (1953). Οι Whiting και Child άντλησαν διαπολιτισμικά δεδομένα, μεταξύ άλλων πηγών, και από τα νέα Αρχεία Ανθρώπινων Σχέσεων (Human Relations Area Files) του Πανεπιστημίου

Yale. Επεξεργάστηκαν στατιστικά τα δεδομένα αυτά με στόχο να αποκαλύψουν σημαντικούς διαπολιτισμικούς συσχετισμούς. Ένας στατιστικά σημαντικός διαπολιτισμικός συσχετισμός, που περιγράφηκε από τον Marvin Harris στο *The Rise of Anthropological Theory*, περιελάμβανε τα παρακάτω χαρακτηριστικά γνωρίσματα: παρατεταμένες περιόδους θηλασμού από τη μητέρα, παρατεταμένες απαγορεύσεις σεξουαλικής επαφής μετά τον τοκετό, πολυγυνία –η συνήθεια να έχει ο άνδρας περισσότερες από μία σύζυγο–, βρέφη που κοιμούνται αποκλειστικά με τη μητέρα τους, η πατρογραμμικότητα και η πατροτοπικότητα –ο καθορισμός της γενεαλογικής γραμμής και του τόπου διαμονής μετά το γάμο μέσω της ανδρικής γραμμής καταγωγής– και οι έντονες, συχνά σκληρές τελετουργίες εφηβείας των ανδρών. Στη στατιστική, συσχετισμός δεν σημαίνει απαραίτητα και αιτιακή σχέση, αλλά ο στατιστικός συσχετισμός μπορεί να υποδεικνύει αιτία και να ωθεί στον περιορισμό της έρευνας για σχέσεις αιτίας-αποτελέσματος. Οι ανθρωπολόγοι μπόρεσαν να συνδέσουν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των Whiting και Child σε μια αιτιακή αλυσίδα γεγονότων που ξεκινά με την ανάγκη για παρατεταμένες περιόδους θηλασμού, προκειμένου να συμπληρωθεί η διατροφή σε πρωτεΐνες, και τελειώνει με την ανάγκη των σκληρών τελετουργιών εφηβείας των ανδρών, που αποσκοπούν στη διάρρηξη του στενού δεσμού του γιου με τη μητέρα σε πολιτισμούς [αγγλ. cultures] με ανδρική κυριαρχία. Οι Whiting και Child τροποποίησαν το ψυχοδυναμικό μοντέλο του Κάρντινερ και μετονόμασαν τις κύριες συνιστώσες του. Στο δικό τους μοντέλο, οι πρωτεύοντες θεσμοί του Κάρντινερ ονομάστηκαν **συστήματα διατήρησης**, ιδιαίτερα εφόσον επηρέαζαν τους τρόπους εκπαίδευσης του παιδιού. Οι δευτερεύοντες θεσμοί έγιναν **συστήματα προβολής** και η δομή της βασικής προσωπικότητας **μεταβλητές της προσωπικότητας**.

Στα 25 χρόνια που μεσολάβησαν ανάμεσα στο *Coming of Age in Samoa* και στο *Child-Training and Personality: A Cross-*

Cultural Study, η αμερικανική ψυχολογική ανθρωπολογία εξελίχθηκε περνώντας από προ-φροϋδικές, φροϋδικές και μεταφροϋδικές φάσεις. Ένα είδος ανθρωπολογίας που ξεκίνησε ως μια ανθρωπιστική, σχεδόν λογοτεχνική προσπάθεια να κάνει τους Αμερικανούς πιο ανεκτικούς απέναντι στις πολιτισμικές διαφορές και τις διαφορές της προσωπικότητας κατέληξε, στα μέσα του 20ού αιώνα, να ακολουθεί τα βήματα της ψυχολογικά «αποστασιοποιημένης» κοινωνικής επιστήμης.

Η επιρροή του Εμίλ Ντιρκέμ

Την ίδια περίοδο που στη Βόρεια Αμερική γίνονταν ευρέως γνωστές οι ανθρωπολογικές απόψεις του Φραντς Μπιάς και των μαθητών του, η Γαλλία και η Βρετανία βρίσκονταν υπό την επίδραση άλλων θεωρητικών ρευμάτων. Η κλασική αντίληψη του πολιτισμικού εξελικτισμού δεν επικράτησε ποτέ στη Γαλλία. Συνεπώς, όταν η γαλλική ανθρωπολογία διαμόρφωσε την ταυτότητά της τον 20ό αιώνα, δεν χρειάστηκε να απορρίψει την κληρονομιά του 19ου αιώνα. Αντιθέτως, η γαλλική ανθρωπολογία του 20ού αιώνα θεμελιώθηκε θεωρητικά πάνω στο έργο του γάλλου ανθρωπολόγου του 19ου αιώνα Εμίλ Ντιρκέμ (Émile Durkheim, 1858-1917). Ο Ντιρκέμ άσκησε μεγάλη επιρροή και σε σημαντικούς βρετανούς ανθρωπολόγους των αρχών του 20ού αιώνα, ιδιαίτερα στον Άλφρεντ Ρέτζιναλντ Ράντγκλιφ-Μπράουν και στη θεωρία του για το δομολειτουργισμό. Για το λόγο αυτό, ο Ντιρκέμ μπορεί να θεωρηθεί πρόδρομος των δύο ευρωπαϊκών σχολών που είναι γνωστές ως **γαλλική δομική ανθρωπολογία** και **βρετανική κοινωνική ανθρωπολογία**.

Οι θεωρίες του Ντιρκέμ εξελίχθηκαν παράλληλα με τη δημοσίευση τεσσάρων βιβλίων: *Division of Labour in Society* [*Καταμερισμός της εργασίας στην κοινωνία*] (1893), *The Rules of Sociological Method* [*Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*]

(1895), *Suicide* [*Η αυτοκτονία*] (1897) και *The Elementary Forms of Religious Life* [*Οι στοιχειώδεις μορφές της θρησκευτικής ζωής*] (1912). Καθένα από αυτά τα βιβλία προσέθεσε από ένα συστατικό στη συνταγή για τη γαλλική και τη βρετανική σχολή.

Στο *Division of Labour in Society*, ο Ντιρκέμ διερεύνησε τη διαφοροποίηση και την ενοποίηση των πολιτισμών [αγγλ. cultures], διακρίνοντας δύο ενοποιητικά σχήματα: οι παλιότεροι, πιο «πρωτόγονοι» πολιτισμοί ήταν λιγότερο διαφοροποιημένοι και είχαν μικρό καταμερισμό εργασίας· ήταν πιο ομοιογενείς και η συνοχή τους οφειλόταν στο ότι τα άτομα ήταν *παρόμοια*. Ο Ντιρκέμ αποκαλούσε αυτό το σχήμα ενοποίησης **μηχανική αλληλεγγύη**. Οι πρόσφατοι, πιο «πολιτισμένοι» πολιτισμοί παρουσίαζαν μεγαλύτερη διαφοροποίηση και σημαντικό καταμερισμό εργασίας· ήταν πιο ανομοιογενείς και διατηρούσαν τη συνοχή τους επειδή τα άτομα ήταν *διαφορετικά*. Η άποψη του αφορούσε άτομα που λειτουργούν ανεξάρτητα αλλά αρμονικά – όπως λειτουργούν τα διάφορα όργανα του σώματος για να συντηρήσουν έναν οργανισμό στη ζωή. Η μεταφορά αυτή έμοιαζε τόσο ταιριαστή ώστε ο Ντιρκέμ ονόμασε αυτό το ενοποιητικό σχήμα **οργανική αλληλεγγύη**. Η κεντρική ιδέα του Ντιρκέμ ήταν ότι η κοινωνική αλληλεγγύη μπορεί να επιτευχθεί με δύο διαφορετικούς, οργανωτικά αντίθετους τρόπους. Ο λόγος που εστίασε περισσότερο στην κοινωνική συνοχή παρά στην κοινωνική αλλαγή οφείλεται στην προτίμησή του για την κοινωνική στατική του Ογκίστ Κοντ, έναντι της κοινωνικής δυναμικής. Η άποψη του Ντιρκέμ για την κοινωνία διέφερε σημαντικά από την άποψη του Καρλ Μαρξ, ο οποίος θεωρούσε ότι η αλληλεγγύη είναι εφήμερη και η κοινωνία σπαράζεται από την ταξική σύγκρουση. Για τον Μαρξ, το κράτος τελικά θα «απονεκρωθεί», δίνοντας τη θέση του στον κομμουνισμό. Για τον Ντιρκέμ, όσο αυξάνεται η οργανική αλληλεγγύη τόσο πιο απαραίτητη είναι η κυβέρνηση για να ρυθμίζει τα κοινωνικά αλληλοεξαρτώμενα μέρη. Η αυξημένη οργανική αλληλεγγύη «βυθίζει» το

άτομο σε μια διεγερμένη κοινωνική πραγματικότητα, καθώς οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις υποσκελίζουν τις ατομικές αλληλεπιδράσεις ως καθοριστικούς παράγοντες της κοινωνικής ζωής. Ο ακαδημαϊκός κλάδος που επρόκειτο να μελετήσει τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις ήταν η κοινωνιολογία.

Ο Ντιρκέμ έθεσε το θεωρητικό πλαίσιο της κοινωνιολογίας στο έργο του *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*. Οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις έπρεπε να θεωρούνται **κοινωνικά γεγονότα** και να ερμηνεύονται σε αναφορά με άλλα κοινωνικά γεγονότα, και όχι στο πλαίσιο της βιολογίας ή της ψυχολογίας. Η διατύπωση αυτή βασιζόταν στην αντίληψη του Ντιρκέμ ότι η κοινωνία αποτελεί αυτοτελή τομέα, *sui generis*, αντίληψη παρόμοια με την έννοια του υπεροργανικού, του Alfred Louis Kroeber. Ωστόσο, ο Ντιρκέμ έδωσε μια ιδιαίτερη γαλλική διάσταση στη δική του αντίληψη για την κοινωνική σφαίρα. Κατ' αυτόν, τα κοινωνικά γεγονότα αποτελούν **συλλογικές αναπαραστάσεις της συλλογικής συνείδησης**, του **συλλογικού νου**. Η αντίληψη αυτή ήταν καρτεσιανή, σύμφωνη προς τις απόψεις του ορθολογιστή γάλλου φιλοσόφου Ρενέ Ντεκάρτ, και όχι προς τις απόψεις του εμπειριστή βρετανού φιλοσόφου Τζον Λοκ. Ο ορθολογισμός ήταν ένα από τα βασικότερα τμήματα της κληρονομιάς του Ντιρκέμ στη γαλλική δομική ανθρωπολογία.

Στο έργο του *Αυτοκτονία*, ο Ντιρκέμ έδειξε τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνιολογικοί του κανόνες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να ερμηνεύσουν ένα συγκεκριμένο κοινωνικό γεγονός. Επέλεξε το γεγονός της αυτοκτονίας, επειδή αποτελεί πράξη φαινομενικά έντονα ατομιστική, η οποία όμως, αν ερμηνευτεί κοινωνιολογικά, μπορεί να λάβει ευρύτερη κοινωνική διάσταση. Ο Ντιρκέμ συσχέτισε τύπους αυτοκτονίας με μοτίβα κοινωνικής ενοποίησης. Με τη μηχανική αλληλεγγύη συνδέεται η «αλτρουιστική» αυτοκτονία, μέσω της οποίας τα άτομα «διαλύονται» μέσα στην ομοιογενή ομάδα, ενώ με την οργανική αλληλεγγύη συνδέεται η «εγωιστική» αυτοκτονία, με την οποία τα

άτομα επιδίδονται σε μια δραματική μορφή αυτοέκφρασης. Όταν η κοινωνική αλληλεγγύη είναι σε ρευστή κατάσταση, δεν είναι δηλαδή ούτε οργανική ούτε μηχανική, τα άτομα μπορεί να διαπράξουν έναν τρίτο τύπο αυτοκτονίας, που προκαλείται από την **ανομία** [γαλλ. *anomie*], όρος που χρησιμοποίησε ο Ντιρκέμ για να αποδώσει την έννοια της αποξένωσης που προκαλεί η απουσία οικείων κοινωνικών κανόνων.

Σκοπός του τέταρτου βιβλίου του Ντιρκέμ, *Οι στοιχειώδεις δομές της θρησκευτικής ζωής*, ήταν να αποκαλύψει την κοινωνική προέλευση της θρησκείας. Για τον Ντιρκέμ, η λέξη «προέλευση» είχε πολύ διαφορετικό περιεχόμενο απ' ό,τι για τους οπαδούς του πολιτισμικού εξελικτισμού, του ιστορικού παρτικουλαρισμού, και άλλες ομάδες ανθρωπολόγων που εξέταζαν τα ζητήματα διαχρονικά και ταύτιζαν την προέλευση κάποιου φαινομένου με την γένεσή του στο παρελθόν. Για τον Ντιρκέμ, η προέλευσή ενός πράγματος είναι η γένεσή του στο συλλογικό νου. Έτσι, οι **στοιχειώδεις μορφές** της θρησκείας αποτελούν συλλογικές αναπαραστάσεις της συλλογικής συνείδησης των ανθρώπων, οι οποίοι απέδωσαν ιερό νόημα σε ηθικές αρχές και στη συνέχεια έδωσαν σε αυτές τις ηθικές αρχές κοινωνική υπόσταση, προκειμένου να τις κάνουν πειστικές. Οι εμπειριστές θεώρησαν τη λογική του Ντιρκέμ κυκλική: οι συλλογικές αναπαραστάσεις αποδεικνύουν την ύπαρξη της συλλογικής συνείδησης, η οποία τίθεται ως προϋπόθεση για να αποδειχτεί η ύπαρξη των συλλογικών αναπαραστάσεων. Ο Ντιρκέμ δεν ήταν όμως συνεπής εμπειριστής. Ήταν ορθολογιστής και πίστευε ότι η γνώση μπορεί να είναι ανεξάρτητη από την παρατήρηση. Ο ορθολογισμός μεταδόθηκε στη γαλλική δομική ανθρωπολογία όταν οι στοιχειώδεις μορφές της θρησκείας του Ντιρκέμ μετατράπηκαν στις στοιχειώδεις δομές της συγγένειας του Κλοντ Λεβί-Στρος.

Σύμφωνα με τον Ντιρκέμ, η προέλευση της θρησκείας, και εν τέλει της ίδιας της κοινωνίας, έγκειται στην επίδραση της

κοινωνικής τελετουργίας πάνω στα άτομα. Θέση του είναι ότι ο «πρωτόγονος άνθρωπος» (με συγκεκριμένα παραδείγματα από τις κοινωνίες των Αβοριγίνων της Αυστραλίας) βιώνει ένα αίσθημα «ενθουσιασμού» όταν αλληλεπιδρά με τους συντρόφους του, το οποίο μπορεί να ερμηνευτεί μόνο αναφορικά με μια ανώτερη δύναμη που υπάρχει έξω από το άτομο. Όταν η τελετουργία τελειώσει και τα μεγάλα κλαν διαχωριστούν σε μικρότερες ορδές (ή εσμούς) και διασκορπιστούν για να συνεχίσουν τις εγκόσμιες δραστηριότητες που σχετίζονται με την «εξασφάλιση των προς το ζην», τα άτομα νοσταλγούν το χειμαρρο των συναισθημάτων που είχαν νιώσει την περίοδο που ήταν ενωμένοι. Ο Ντιρκέμ περιέκλεισε αυτή τη διάκριση μεταξύ του καθημερινού και του τελετουργικού στις αντιθετικές έννοιες του **ιερού** και του **κοσμικού**. Οι όροι αυτοί είναι προσήκοντες, διότι εκφράζουν τις μορφές της δραστηριότητας και του συναισθήματος που περιβάλλουν τις αγνές και έντονες στιγμές της τελετουργικής ενότητας, σε αντιδιαστολή με αυτούς που παραπέμπουν στην καθημερινότητα, στο επίγειο και στο «μιαρό». Συγκεκριμένα, ο Ντιρκέμ κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες να δείξει πώς τα ενθουσιώδη συναισθήματα που γεννιούνται στις τελετουργίες ενσαρκώνονται στα **τοτέμ**. Τα αντικείμενα αυτά αποτελούν για τον Ντιρκέμ ισχυρές αναπαραστάσεις, στοιχειώδεις μορφές που φέρουν αυτά τα ισχυρά αισθήματα στην επιφάνεια της συνείδησης, ακόμα και χωρίς τη μεσολάβηση της τελετουργίας. Αποτελούν συνεπώς κατεξοχήν απεικονίσεις της ενοποίησης και της αλληλεγγύης της ομάδας και –ίσως πιο σημαντικό– υπενθυμίζουν στις πρωτόγονες κοινωνίες την ύπαρξη μιας ευρύτερης πραγματικότητας έξω από τους εαυτούς τους, μιας πραγματικότητας η οποία γίνεται πλήρως αντιληπτή μόνο κατά τη διάρκεια των κοινωνικών τελετουργιών. Έτσι λοιπόν δικαιολογείται εν μέρει γιατί οι ανθρωπολόγοι εξομοίωσαν την αντίληψη κάποιων λαών για το θεό με την άποψη του Ντιρκέμ για την κοινωνία, καθώς στο *The Ele-*

mentary Forms of the Religious Life οι έννοιες του θεού και της κοινωνίας όντως δείχνουν να μπορούν να εναλλάσσονται.

Η γαλλική δομική ανθρωπολογία

Η θεωρητική μετάβαση από τον Ντιρκέμ στον Κλοντ Λεβί-Στρος και στη γαλλική δομική ανθρωπολογία πραγματοποιήθηκε από τον μαθητή και ανιψιό του Ντιρκέμ, Marcel Mauss (1872-1950), που προσπάθησε, όπως ο θείος του, να αναγάγει τα κοινωνικά δεδομένα σε **στοιχειώδεις δομές**. Οι απόψεις του Mauss συνοψίζονται στη μελέτη του *The Gift [Το Δώρο]* (1924). Ο Mauss, αντί να επικεντρώσει στο συλλογικό νου, εστίασε στον ατομικό νου. Στο θεωρητικό του σχήμα, οι στοιχειώδεις δομές του νου κάθε ατόμου προηγούνται των στοιχειωδών δομών του συλλογικού νου, οι οποίες με τη σειρά τους προηγούνται των στοιχειωδών δομών του έξω κόσμου. Ο Mauss ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για τις στοιχειώδεις δομές της συνήθειας της προσφοράς δώρων. Σύμφωνα με την άποψή του, η προσφορά δώρων είναι μια ανταλλαγή, μια **αμοιβαιότητα** που λειτουργεί σύμφωνα με τη στοιχειώδη αρχή του «δίνω, παίρνω και ανταποδίδω». Η αμοιβαιότητα αποτελεί μια έμφυτη πνευματική δομή, μια λογική κοινή σε όλους. Σε αντίθεση με τους οικονομικούς ανθρωπολόγους που θεωρούν ότι η αμοιβαιότητα απαντά μόνο στις οικονομικές συναλλαγές που δεν σχετίζονται με το χώρο της αγοράς, ο Mauss την είδε ως καθολική αρχή της συναλλαγής, η οποία εκτός από την οικονομία διέπει επίσης την κοινωνική οργάνωση και τη συγγένεια. Αυτή τη βασική ιδέα επεξεργάστηκε περαιτέρω ο Λεβί-Στρος.

Ο Κλοντ Λεβί-Στρος (Claude Lévi-Strauss, γεν. 1908) είναι ο πνευματικός ηγέτης της γαλλικής δομικής ανθρωπολογίας και ένας από τους πιο προβεβλημένους ανθρωπολόγους του 20ού αιώνα. Στα φοιτητικά του χρόνια, ο Λεβί-Στρος ασχολή-